

Âdile Sultan Divanı'nda Ölüm

Death in the Divan of Âdile Sultan

Tuba Çakıroğlu¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir, Türkiye

ORCID: T.Ç. 0000-0001-5650-6447

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Tuba Çakıroğlu,
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Eskişehir, Türkiye
E-mail: tonatc@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 15.11.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested: 16.12.2019

Son Revizyon/Last Revision Received: 23.12.2019

Kabul/Accepted: 03.01.2020

Atıf/Citation:

Çakıroğlu, T. (2020). Âdile Sultan Divanı'nda ölüm. *TUDED* 60(1), 195-213.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2019-0032>

ÖZET

Âdile Sultan II. Mahmud'un kızı olarak sarayda son derece iyi bir eğitimle yetişmiştir. Müzik ve edebiyatla ilgilenmiş, bir divan tertip etmiştir. Küçük yaşta annesinin vefatıyla başlayan "ölüm" karşısındaki çaresizliği; babasının, kardeşinin, kocasının ve çocuklarının kaybıyla ömür boyu sürmüştür. Âdile Sultan'ın ölüm temalı şiirlerinin Türk edebiyatındaki mersiye geleneğinden farklı yönleri mevcuttur. Fakat şairin samimiyetle ölüm hadisesi karşısındaki duygularını ifade etmesi dikkat çekicidir. Âdile Sultan, hayatın kendisine sunduğu güzellikleri yaşamış, acılara da sabırla katlanmış bir hanım sultandır. Âdile Sultan, hayatta kalan tek evladı Hayriye Sultan'ı da kaybettikten sonra dünya hayatından vazgeçerek tasavvufa sığınmayı tercih etmiştir. Hayatı boyunca hayır işleriyle ilgilenen Sultan, halka sadece maddi bakımdan yardım etmekle yetinmemiş, eğitim konusunda da maddi ve manevi destek olmuştur. Divan'ında genel olarak dünyanın gelip geçiciliği, aldattıcılığı üzerinde durmuş; hayır dua almanın öneminden, geride iyi eserler bırakmanın gerekliliğinden bahsetmiştir. Sultan, mersiyeleeri hâricinde kaside ve gazellerinde de ölüm temine yer vermiştir. Klâsik Türk edebiyatı geleneğinden farklı olarak Tahassürnâme ve İftiraknâme isimli manzumelerinde kaybettiği yakınlarının ardından hissettiklerini dile getirmiştir. Âdile Sultan'ın müstakil olarak kaleme aldığı mersiyeleeri Divan'ında önemli bir yer tutmaktadır. Mersiyeleerinde klâsik üslûba uymakla birlikte sade bir dille, samimi ifadelerle ölüm karşısındaki duygu ve düşüncelerini kaleme aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âdile Sultan, mersiye, Osmanlı sarayı, ölüm, kadın şair

ABSTRACT

Adile Sultan, as the daughter of Mahmud II, was raised in the palace with a very good education. Her helplessness in the face of death, which began with the death of her mother at an early age and continued with the death of her father, brother, husband and children, lasted a lifetime. The death-themed poems of Adile Sultan have different aspects from the poems in the mersiye tradition in Turkish literature. Adile Sultan was a woman who had experienced the beauties of life and was patient with the suffering. Adile Sultan, after losing her only surviving daughter Hayriye Sultan, chose to give up worldly life and seek refuge in sufism. In her Divan, she emphasized the temporality and deception of the world in general; she mentioned the importance of prayer and the necessity of leaving good works behind. Sultan, in addition to the mersiyes, in her kasid and ghazals also deals with death. Contrary to the classical Turkish literature tradition, in her Tahassürnâme and İftiraknâme, she expressed her feelings after losing her relatives. In her Mersiyes, it was found that she complied with the classical style but wrote her feelings and thoughts before death in simple language and using sincere expressions.

Keywords: Âdile Sultan, mersiye, Ottoman palace, death, poetess

EXTENDED ABSTRACT

In the classical Turkish poetry tradition, poets expressed their desperation considering death and confronting it. Aside from the narration technique, language and similar features, if the deceased is a loved one, poets share their feelings directly with the reader. Especially in the Mersiyes written to the sultans, princes and statesmen, poets managed to make the reader feel the pain of death and their sorrow in the face of the loss. In this study, the death themed poems of Adile Sultan will be discussed, and there will be an attempt to determine the aspects of these poems that are similar to the classical style and separated from the classical style.

Adile Sultan, as the daughter of Mahmut Sultan II, lived a life worthy of the sultans and had faced the coldness of death since childhood. After losing her mother at an early age, she lost her father at the age of thirteen. Her poems, especially written because of her losses, became interpreters of her feelings. The first mersiye by Adile Sultan Divan was written for Hazrat Hussein. The Sultan mentioned the sad influence of the Karbala case on Muslims in this region. While she was able to afford many things in life as a palace Sultan, her poems *Tahassürnâme* and *İftiraknâme*, in which she expressed her sadness and despair about the deaths of her relatives, are quite different from classical mersiyes. She also wrote different mersiyes. Adile Sultan gave priority to the poem she wrote for her brother Abdulaziz Khan when she organized her divan. The tragedy of Abdulaziz Khan's death deeply affected Adile Sultan.

Adile Sultan's "Mersiyye Der Hakk-ı Merhûm Muhammed Ali Pasha" was written for her husband. In her poem, she mentioned that Pasha had fulfilled the duties assigned to him properly and left behind many valuable works. One of the mersiyes in the Divan was written for her daughter Hayriye Sultan. Adile Sultan wrote this poem with the regret of losing her child. The difference from the other mersiyes in the Divan is that the pain in her heart is felt from a mother's tongue to the reader because she has written it for her daughter. Adile Sultan wrote the mersiye in the form of a *kıt'a* for the deceased daughters of Abdulmecid Khan. She wrote this poem for Fatima, Refia, Münire, Nâile and Behice Sultans. The death of Mahmud Celâleddin Efendi, the prince of Sultan Abdulaziz, at a young age caused sorrow around the palace. Adile Sultan also wrote a mersiye in the form of *müseddes* for the prince and expressed her regret for the death of her nephew. Two poems of Adile Sultan, *Tahassürnâme* and *Firaknâme*, speak of the death of multiple people like in Fevrî's poem. The poet wanted to remind readers that she lost her relatives in these two poems she wrote in *Mesnevi* form. It is seen that Adile Sultan expresses her feelings and thoughts as if she is troubled by a friend in her poem titled *İftiraknâme*. The poet wishes patience for herself when praying for what she had lost at the end of the *İftiraknâme*. The poet, who started to talk about the loss of her parents, expressed the difficulties and beauties she faced during her life respectively.

Poets who are sufis in classical Turkish literature wrote verses to praise their sheikhs or to express their sorrow for their death. Adile Sultan was devoted to the Naqshbandi sheik Ali Efendi. Sultan, as a heartfelt devotee of Sheikh Ali Efendi, wrote a *Methiye* and for his

death, she wrote a history poem. Adile Sultan is one of the last representatives of the classical era. Although the mersiyes of Adile Sultan are not entirely in conformity to the tradition in terms of shape and content, there is a general conformity. Kaside shape is preferred especially in Mersiye, but Adile Sultan used different forms of verse. The point of view of death in classical poetry is in accordance with Islamic thought. It's about accepting death. However, feelings were expressed by complaining about the period and fortune. In all her poems about the death, Adile Sultan began speaking with death's discretion, Allah's command, and similar expressions. It was seen that the poet, wishing forgiveness from Muhammet for her deceased relatives, complained about the catastrophe and time. Adile Sultan expressed her feelings about death as a female poet. When the deceased are young, the language of the mersiyes and the metaphors made become more impressive. The mersiye written especially for Hayriye Sultan is important in terms of expressing the feelings of a mother who lost her child. The style in classical poets' mersiyes changes when the deceased are their own relatives. Adile Sultan sadly remembered her family who passed away in the Divan. Adile Sultan gave a special importance to the mersiye that she wrote for Hayriye Sultan.

GİRİŞ

Ölüm insanoğlunun çaresiz kaldığı ve kabullenmek zorunda olduğu bir hadisedir. Dünya hayatında her şeye bir çıkış yolu bulan insanoğlu, ölümü kabullenmekten başka bir çare bulamamıştır. Divan şiiri geleneğinde şairler ölüm ve ölüm hadisesi karşısında hissettikleri çaresizliği mersiyelerde dile getirmişlerdir. Şairler, ölen kimse yakınlarından biri ya da çok sevdiği bir kimse ise anlatım tekniği, kullanılan dil ve buna benzer hususiyetleri bir tarafa bırakarak hissiyatlarını doğrudan okuyucuya aktarmışlardır. Özellikle sultanlara, şehzâdelere ve devlet adamlarına yazılan mersiyelerde şairler ölüm acısını ve yaşanan kayıp karşısında duydukları üzüntüyü yoğun bir şekilde okuyucuya da hissettirmeyi başarmışlardır. Anlatım tekniği açısından uyguladıkları metot ve kullandıkları kelimeler, hayâl dünyasında canlandırdıkları tasvirler son derece etkileyicidir.

Klâsik Türk edebiyatında şairler mersiyeler dışında gazellerde de ölümden bahsetmişlerdir. Divan şairi manzumelerinde âşğın, sevgili ve rakip karşısındaki durumunu dile getirirken ölüm ve ölümlle ilgili âdet, gelenek ve göreneklere yer vermiştir. Bu çalışmada Âdile Sultan'ın ölüm temalı şiirleri ele alınacak, söz konusu şiirlerin klâsik üslûba benzeyen ve klâsik üslûptan ayrılan yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Âdile Sultan'ın Hayatı

Sultan II. Mahmud'un kızı olan Âdile Sultan 29 Mayıs 1826 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Annesi Zernigâr Kadın'ın doğumdan kısa bir süre sonra ölmesi üzerine Sultan Mahmud'un zevcelerinden Hâce Nevfidan Kadın, Âdile Sultan'ın bizzat eğitimi ve terbiyesi ile ilgilenmiştir. Sultanlara lââyık bir hayat sürerken çocukluk yıllarından itibaren ölümün soğukluğu ile yüz yüze kalmıştır. Küçük yaşta annesini kaybetmesinin ardından on üç yaşında da babasını kaybetmiştir. Âdile Sultan'ın terbiyesi ve eğitimi ile Sultan Mahmud'un vefatından sonra Sultan Abdülmecid meşgul olmuştur. İyi bir öğrenim görmüş, Kuran-ı Kerim, Arapça, Farsça, musiki ve hat dersleri alarak yetişmiştir. Aldığı eğitim sayesinde edebiyata ve şiire ilgi duymuştur. Bir divan tertip ederek Osmanlı hanedanı içinde divan sahibi olan yegâne hanım sultan Âdile Sultan'dır. Âdile Sultan Divanı Hikmet Özdemir tarafından Millet Kütüphanesi Ali Emiri bölümündeki nüsha esas alınarak 1996 yılında yayımlanmıştır. Âdile Sultan'ın kültür tarihimize ve edebiyat tarihimize önemli bir hizmeti de Muhibbî Divanı'nı bastırmasıdır. Muhibbî Divanı'nın bu baskısı 1890 yılında Matbaa-i Osmaniye'de yapılmış ve 236 sayfadan ibarettir (Özgişi, 2013, s.464).

Mehmed Ali Paşa, Sultan Mahmud'un kendisine itimat ettiği mâbeyncisidir. Sultan Mahmud, Mehmed Ali Paşa'yı Nizip'te bulunan orduyu teftiş etmekle görevlendirmiş, dönüştü kızıyla evlendirmeyi vâdetmiştir. Mehmed Ali Paşa görevini yerine getirdiği sırada Sultan Mahmud ahirete göçmüştür. Osmanlı sarayında tahtta bulunan padişah, hanedana mensup kızların evlilik başta olmak üzere her türlü ihtiyacının karşılanmasından sorumluydu (Kolay, 2017, s.10). Tahta çıkan Sultan Abdülmecid kız kardeşi Âdile Sultan'ı babasının sözünü yerine getirerek Mehmed Ali Paşa ile evlendirmiştir. Âdile Sultan "Terceme-i Hâl-i Merhûm Muhammed Âlî

Paşa” başlıklı kasidesinde Mehmed Ali Paşa ile yaptığı evliliği, onun kahramanlıklarını ve devlete yaptığı hizmetleri anlatmıştır. Âdile Sultan divanında Abdülmecid Han’ın kendisini Mehmed Ali Paşa ile evlendirmesini şöyle ifade etmiştir:

Dâderim Abdülmecid etmiş murâd
 Birine verip beni de ede şâd (Özdemir, 1996, s.274)
 Hazret-i Abdülmecid-i kâm-rân
 Kıldı icrâ izdivâcım nâ-gehân
 Va’ d ü nutk-ı vâlidim cennet-mekân
 Bak nasıl geldi yerin buldu hemân (Özdemir, 1996, s.275)

28 Nisan 1845’te Tophane müşiri Mehmed Ali Paşa ile nikahı kıyılan Âdile Sultan’ın düğün töreni, 19. yüzyılda Osmanlı sarayındaki unutulmayan hadiselerden biri olarak tarihe geçmiştir. Âdile Sultan evlendikten sonra devrin kendisine sunduğu imkânlar ölçüsünde debdebeli ve şaşaalı bir şekilde hayatını sürdürmüştür. Fakat hayatından acılar ve üzüntüler de eksik olmamıştır. Dört çocuk annesi olan Âdile Sultan, üç evladını çocuk yaşlarda kaybetmiştir. Eşini ve hayatta kalan tek kızı Hayriye Sultan’ı ise çiçeği burnunda bir gelinken genç yaşında kaybetmesi onu eğlenceli ve debdebeli hayatından uzaklaştırmıştır. Tasavvufa meyletmesi, 1869’da kocasını, kısa bir süre sonra da kızını kaybettikten sonradır. Âdile Sultan âdeta inzivaya çekilmiş, tasavvufa ilgilenecek Nakşibendi tarikatına yönelmiştir. Nakşibendi tarikati şeyhlerinden Bâlâ tekkesi şeyhi Ali Efendi’ye intisap etmiştir. Fındıklı’daki sarayı¹ âlim ve şeyhlerin bir araya gelip sohbet ettikleri bir mekân haline gelmiştir (Azamat, 1988, s.382). Âdile Sultan, ömrü boyunca hayır işleriyle uğraşmış; fakir kimselerin evlerini ve okulları tamir ettirmiştir. İhtiyacı olan ailelerin çocuklarını okula başlatmış ve evlenmek üzere olanlara maddi destek sağlamıştır. Kurumuş çeşmelere su getirtmiş, yolları tamir ettirmiştir. Halka hizmet etmeyi vazife edinmiştir (Mazdak, 2000, s.47). Âdile Sultan hayatının bu devresinde hayır işleriyle uğraşmış ve on dört tane vakıf kurmuştur. II. Abdülhamid döneminde sadece kadınlara verilmeye başlanan “Şefkat Nişanı”, devletine ve milletine önemli hizmetlerde bulunan Âdile Sultan’a da 18 Ocak 1879’da verilmiştir (Kolay, 2017, s.21). Âdile Sultan, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad ve Sultan II. Abdülhamid dönemlerini görmüştür. 1899 yılında 73 yaşında vefat etmiştir. Ölümünden sonra mal varlığının bir kısmı satılarak yardıma muhtaçlara bağışlanmıştır. Âdile Sultan’a ait mülklerin birçoğu ise daha sonra eğitim kurumu olarak kullanılmıştır. Kalabalık bir cemaat tarafından Eyüp Sultan Camii’nde cenaze namazı kılınan Sultan, sağlığında yaptırmış olduğu türbede eşi ve çocuklarının yanına defnedilmiştir.

2. Âdile Sultan’ın Edebî Şahsiyeti ve Divan’ı

Âdile Sultan’ın şairlik kabiliyeti bakımından başarılı olmadığı kaynaklarda zikredilmektedir. Şiirlerinin büyük bir kısmı dinî-tasavvufî bir muhtevaya sahiptir. Klâsik Türk edebiyatında

1 Bugün Mimar Sinan Üniversitesi’nin bulunduğu yerdeki Neşetâbâd Sarayı, evlendikten sonra Âdile Sultan’a tahsis edilmiştir (Azamat,1988, s.382).

şairler divanlarını belli bir tertibe göre mürettep divan adıyla düzenlemişlerdir. Âdile Sultan Divanı'nda tertip şekli bakımından bazı farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Tevhitler kısmının münacatlar bölümünden önce gelmesi, münacatlar ve naatler bölümünde kasidelerin olması gerekirken gazellere de rastlanması, naat kısmında ve divanın sonunda mesnevilere yer verilmesi gibi farklılıklar göze çarpmaktadır. Âdile Sultan'ın divanı münacaat, tevhidât, naat-i şerife, mirâciyye ve medhiyelerle başlamış, Ehl-i beyte, ashaptan kimselere ve mutasavvıflara methiyelerle devam etmiştir.

Divanında özellikle ölüm temini işlediği şiirler onun duygularına tercüman olmuştur. Âdile Sultan Divanı'ndaki ilk mersiye Hazreti Hüseyin için yazılmıştır. Sultan bu mersiyesinde Kerbelâ vakasının Müslümanlar üzerindeki üzücü tesirinden bahsetmiştir. Saraylı bir Sultan Hanım olarak hayatta birçok şeye gücü yetebilecek durumda iken, yakınlarının ölümünden duyduğu üzüntüyü ve çaresizliğini dile getirdiği Tahassürnâme (103 beyit) ve İftiraknâme (22 beyit) isimli şiirleri, klâsik mersiyelerden oldukça farklıdır. Ayrıca müstakil mersiyeler de kaleme almıştır.

3. Âdile Sultan Divanı'ndaki Mersiyeler

3.1. Kardeşi Abdülaziz Han İçin Yazdığı Mersiye

Âdile Sultan, divanını düzenlerken yakınları için yazdığı mersiyelerden kardeşi Abdülaziz Han için yazmış olduğu mersiye öncelik tanımıştır. Oysa ki kronolojik bir sıralama yapılırdı, öncelikle anne ve babası için yazmış olduğu mersiyeler yer almalıydı. Abdülaziz Han'ın ölümündeki trajedi Âdile Sultan'ı derinden etkilemiştir. Abdülaziz Han (1830-1876), Abdülmecid'in kardeşi olup 1861-1876 yılları arasında tahtta kalmıştır. Saltanatının ilk yıllarında almış olduğu tedbirler devlet adamlarını ve halkı memnun etmiştir. Ancak zamanla ekonomideki bozukluk ve bazı devlet adamlarının özellikle Midhat ve Hüseyin Avni Paşaların düşmanca tavırları yüzünden devlet idaresinde durum kötüye gitmiştir (Küçük, 1988, s.185). Neticede sultan tahttan indirilmiş, intihar süsü verilerek canına kıyılmıştır. Hâlisâne bir şekilde sultana hizmet edenler ansızın yüz çevirmişler, onun başına gelenlere engel olmaya çalışmamışlardır. Âdile Sultan, müseddes nazım şekliyle yazdığı mersiyede, kardeşinin intihar etmediği gerçeğini şu şekilde açıklamaktadır:

Nasıl yanmam kime oldu olanlar şâh-ı devrâna
Bilinmez oldu hâli kıydılar ol zıll-ı Yezdân'a
O gitdi mülk-i ukbaya firakı geçdi ta cana
Saraya velvele saldı cihanı koydu efgana
Cihan mâtem tutup kan ağlasın Abdülazîz Hân'a
Meded Allah mübârek cismi ki boyandı al kına (Özdemir, 1996, s.250)

Hilâfet mesnedinde olmuş iken bir muazzam Şâh
Tayanıp Hakk'a dîn ü milleti eyler idi âgâh
Hulûs ile öpenler pâyini yüz döndürüp nâ-gâh

Meded-kâr olmadı hiç kimseler ahvâline eyvâh
Cihân mâtem tutup kan ağlasın Abdülazîz Hân'a
Meded Allah mübârek cismi ki boyandı al kana (Özdemir, 1996, s.251)

3.2. Eşi Mehmet Ali Paşa İçin Yazdığı Mersiye

Âdile Sultan, “Mersiye Der Hakk-ı Merhûm Muhammed Ali Paşa” başlıklı mersiye için kaleme almıştır. Şaire birinci bendde Paşa'nın kendisine verilen vazifeleri layıkıyla yerine getirdiğinden, ardında pek çok kıymetli eser bıraktığından bahsetmiştir. Klâsik Türk edebiyatı geleneğinde yazılan mersiyelerde, ölen kimsenin yaptığı işlerin anlatılması söz konusudur. Ancak ikinci bentte Âdile Sultan bir eş olarak Mehmed Ali Paşa'yı tanıtmış, kendisine hoş davrandığını muhabbetli bir eş olduğunu söylemiştir. Kaynaklarda Mehmed Ali Paşa ile ilgili eşini aldattığına dair bir takım bilgiler yer alsa da Âdile Sultan, Mehmed Ali Paşa ile yaptığı evlilikten memnun ve mutlu olduğunu şiirlerine konu etmiştir.

Hoş idi hâlim onunla bana şefkatli idi
Bir iyâl idi mahabbetli mürüvvetli idi
Pek güzel cân idi cân eyledi cânâna fedâ
Bana hem-hâl idi hâlin bilir idim mahzâ (Özdemir, 1996, s.253)

Mersiye'nin beşinci bendinde ölümü kabulleniş söz konusudur. Kendisi ayrılık ateşi ile kıyamete kadar yansa da Allah'ın emri, kaderin hükmü yerine gelmiştir. Elden gelecek bir şey yoktur. Ölen kişinin ardından cennete gitmesi için dua etme geleneği, Âdile Sultan'da farklı bir şekilde ortaya çıkmış, onun yakınları zaten cennete gitmiştir. Ali Paşa kendisi hulda-cennete gidip sultanı yalnız bırakmıştır.

Bir Muhammed Ali Paşa idi ol dünyada
Kendisi hulda gidip koydu beni tenhâda (Özdemir, 1996, s.254)

Şiirin bir sonraki bendinde Âdile Sultan'ın, Mehmed Ali Paşa'nın kimseye eziyet etmediği halde kıymetinin bilinmediğinden dert yandığı görülmektedir. Son bentte ise Âdile Sultan iyi vasıflarıyla anlattığı zevci ile ahirette kavuşmayı dilemektedir.

Devlet ü dîne sadâkatle ederdi hidmet
Emr-i peygamberi icrâya kılarıdı gayret
Bir özü sözü doğru muhibb-i devlet
Öyle bir yâr için Âdile ağlar elbet
Bir Muhammed Ali Paşa idi ol dünyada
Vechini göstere Allah ona ukbâda (Özdemir 1996, s.254)

Âdile Sultan'ın kocası Mehmed Ali Paşa için yazmış olduğu mersiye'nin genel olarak edebiyatımızdaki geleneğe uygun olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle devlet adamı kimliği ön plâna çıkarılmış; Paşa'nın lütuf sahibi, mert, dürüst olmasından bahsedilmiştir. Bir eş olarak duyguların ifade edilmesinden kaçınılmamıştır. “Terceme-i Hâl-i Merhum Muhammed Ali

Paşa” başlıklı şiirinde, eşinin Sultan Mahmud tarafından Âdile Sultan için uygun görülmesinden itibaren Paşanın yapmış olduğu işlerden, kahramanlıklardan söz edilmiştir. Mersiyede olduğu gibi burada da Mehmed Ali Paşa vicdan sahibi, fakire fukaraya yardım eden, doğruluk ve sadakâtle vazifesini yerine getiren bir devlet adamı olarak tanıtılmıştır.

3.3. Kızı Hayriye Sultan İçin Yazdığı Mersiye

Divandaki mersiyelerden birisi de kızı Hayriye Sultan’a aittir. Âdile Sultan, bu şiiri evlâdını kaybetmiş olmanın üzüntüsüyle kaleme almıştır. Divanında yer alan diğer mersiyelerden farkı, kızı için yazmış olduğundan yüreğindeki acıyı bir anne olarak hissettiklerini okuyucuya hissettiren ifadelerle yer vermiş olmasıdır. Klâsik Türk Edebiyatı’nda şairler, babaları başta olmak üzere aile bireyleri için de mersiyeler yazmışlardır. Hudâyî (ö.1583) ve Azmîzâde Hâlefi kaybettikleri oğulları için, Riyâzî iki oğlu için, Hâmî de genç yaşta ölen kızı için mersiye yazmışlardır (İsen, 2012, s.266).

Âdile Sultan, Hayriye Sultan için yazdığı mersiyede söze başlarken ölümün herkesin başına geleceğini hatırlatmış, lâkin ikinci dizede ölen kimse evlâdı olunca “Âh” çekerek içindeki üzüntüyü dile getirmiştir. Kızının ölümünün kaderin hükmü olduğunu kızının gidişyle dertlendiğini söyleyerek Allah’tan sabır dilemiştir.

Gerçi dünyâya gelen malûmdur elbet göçer
Âh kıldı ol civân ü ol melek Adn’e sefer
Sabrını lutf et ilâhî çün budur hük-m-i kader
Gitdi Hayriyye’ m kerimem derdi geçdi câna âh (Özdemir, 1996, s.255)

Gelenekte temenni ve dua kısmı son bendlerde yer alırken, bu mersiyede birinci bentte sabır istenilmektedir. İkinci bentte, kızının ardından feryâd figân ağlayan bir anne dikkat çekmektedir. Acı her ne kadar büyük de olsa İslâmî inanış ve gelenekten ayrılmadan, hayır dua ve temenni ifadeleri şiire ustalıkla yerleştirilmiştir.

Çâre yok bu yolda emr-i Hak ezelden bu ana
Ağla çeşmim ağla feryâd eyle rahm etsin Hudâ
Rahmetin vâsi İlâhî aşk-ı Fahr-ı enbiyâ
Şâd olup bulsun kerîmem Hayriyye’ m rûhu refâh (Özdemir, 1996, s.255)

Devam eden bentte Hayriye Sultan’ın ismi gibi hayırsever, hayırlı bir evlat olduğundan bahsedilmiştir. Anne ve babasına itaat eden, her yönüyle güzel birisidir. Bendin sonunda da evlâdın mekânının cennet olması dilenmiştir.

Hulku hüsnü veş cemîl ü dehrde yektâ idi
İsmi gibi hayırlı hayrı sever ra’nâ idi
Vâlîdeynine mutî’a her cihet zîbâ idi
Cennetü’l-Firdevs’i yâ Rabbi ona kıl cây-gâh (Özdemir, 1996, s.255)

Hayriye Sultan 1866 yılında İşkodralı Mustafa Şerif Paşa'nın oğlu Ali Rıza Bey'le evlenmiştir. Hayriye Sultan, babasından bir yıl sonra genç yaşta verem hastalığına yakalanarak 1869 yılında vefat etmiştir. Âdile Sultan; kızının hastalık devresinde sabırlı davrandığını, şükür ve zikirden âciz olmadığını, Emr-i Hakk'a rıza gösterdiğini söylemektedir.

Hastalandı nice çekdi derdi bir âh etmedi
Şükr ü zikri koymadı dilden hatâya gitmedi
Emr-i Hakk'a râzı oldu kimseyi incitmedi
Âkil olan onun ahvâlinde eyler intibah (Özdemir, 1996, s.256)

Mersiyenin son bendinde gelenekte örnekleri görüldüğü üzere ölen kimsenin bu dünyada gün yüzü görmediği belirtilip Allah'ın onu cennetine kabul etmesi için hayır dualar edilir. Âdile Sultan da kızının derdine derman bulamadığını, sonunda bu dünyadan göç ettiğini söylemiştir.

3.4. “Cennet-Mekân Abdülmecid Han Hazretlerinin Sultanları Hakkında Mersiye Kıt'a”

Âdile Sultan, Abdülmecid Han'ın hayatlarını kaybeden kızları için kıt'a nazım şekliyle mersiye kaleme almıştır. Fâtımâ, Refia, Münire, Nâile ve Behice Sultanların ruhlarını bir Fatiha ile yâd etmek için bu şiiri yazmıştır. Sultanın tabiriyle “Ağzı süt kokan, süt kuzusu gibi olan” bu bebekleri ana kucağından zâlim felek ayırmıştır. Kız kardeşler birbirlerini takip ederek cennete uçmuşlardır. Şair, şiirin son dizesinde geride kalanlara sabr-ı cemil dilemiştir.

Gülşen-i dünyâya açılmışdı bunlar gül gibi
Oldular ammâ hazân-ı mevt ile mahv ü hebâ

Süd kuzusu gibi kokarken dehânından leben
Eyledi zâlim felek âgûş-ı mâderden cüdâ

Uçdular bâğ-ı cinâna birbirin ta'kîb ile
Oldular câriye-i bint-i Resûl-i Kibriyâ (Özdemir, 1996, s.282)

3.5. Edhem Paşa Hakkında Mersiye

Âdile Sultan'ın kocası Mehmed Ali Paşa'nın ilk evliliğinden olan oğlu Edhem Paşa, Abdülmecid Han'ın kızı Refia Sultan ile evlenmiştir. Edhem Paşa'nın ölümüne mersiye yazan şair, Refia Sultan'ın vefatından sonra üzüntü ve hasretine dayanamayıp Paşa'nın da hastalandığını, doktorların derdine derman bulamadığını söylemiştir. Kıt'a nazım şekliyle kaleme aldığı bu mersiyede sultanın şairâne bir ifade ile Edhem Paşa'nın aşkından ve karısına duyduğu hasretten öldüğünü dile getirmesi ilginçtir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre gerçekte bu evlilik, Sultan'a da Edhem Paşa'ya da mutluluk getirmemiştir.

Düşdü bî-çâre nihâyetde gam u efkâre
Hastalandı ciğerin doğradı nâr-ı hicrân

Gûşe-i mâtem ü hasretde kalıp zâr u zebûn
Vermedi derdine tedbîr-i etibbâ dermân (Özdemir, 1996, s.283)

3.6. Şehzâde Mahmud Celâleddin Efendi Hakkında Mersiye

Mahmud Celâleddin Efendi (1862-1888) Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışının ertesi yılında Sâliha Sultan'dan sonra doğan evlâdıdır. M. Celâleddin Efendi'nin annesi üçüncü kadın Edâdil'dir (Genç, 2018, s.904). Celâleddin Efendi, henüz 26 yaşında iken vefat etmiştir. Şehzâdenin genç yaşta ölümü saray çevresinde üzüntü yaratmıştır. Âdile Sultan da şehzâde için müseddes nazım şekliyle mersiye kaleme almış, yeğenin ölümünden duyduğu ıstırapı dile getirmiştir. Bu mersiyede şairin kullandığı dil daha etkileyicidir. Klâsik Türk Edebiyatı'ndaki mersiye geleneğinde olduğu üzere, ölen kimsenin vasıfları, felekten yahut devirden şikâyet bu mersiyede de yer almıştır. Yüreği sızlatan ifadelerle doludur, nakarat beyitlerde bütün kâinâtın matem tutmasının şüphesiz uygun olacağını söylenmiştir.

Pek genç iken etdi vefât Mahmûd Celâleddin âh
Mâtem tutarsa kâinat şâyestedir bî-iştibâh (Özdemir, 1996, s.284)

Âdile Sultan'ın tek tesellisi, Abdülaziz Han'ın oğlunun ölümünü görmemesidir. Hekimlerin hastayı tedavi edemediği, şüphesiz Allah'ın emrinin yerini bulduğu söylenmiştir.

Ey dâderim Abdülaziz cennet sana olsun mekân
Sen görmedin evlâdına kıydı nasıl zâlim cihân
Âciz kalıp dermândan oldu hekîmân nâ-tuvân
Buldu yerini âkîbet Allah'ın emri bî-gümân (Özdemir, 1996, s.285)

Şiirin yukarıdaki dörtlüğünde şair geleneğe uyarak tam bir teslimiyetle ölümün Allah'ın emri olduğunu dile getirmiştir. Son bölümde adeta nasihat etmiş, dünyanın gelip geçiciliğinden âgâh olunması gerektiğinden bahsetmiştir. Çünkü Âdile Sultan'a göre bu dünyanın sonu virânedir.

4. “Tahassürnâme”

Klâsik Türk Edebiyatı'nda şairler tarafından aile bireyleri için yazılan mersiyeler dikkat çekmektedir. Baba, kardeş, evlat için müstakil mersiyeler kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılda Fevrî, yazmış olduğu bir mersiyede oğlu, iki hizmetçisi, kayını, eşi, kızı ve annesi olmak üzere toplam yedi kişinin kaybından duyulan üzüntüyü dile getirmiştir. Fevrî'nin bu mersiyesinin diğerlerinden farkı, birden çok kişiye yazılmış olmasıdır (İsen, 2012, s.257). Âdile Sultan'ın divanında ölen yakınları için yazdığı “Tahassürnâme” ve “Fıraknâme” isimli iki şiiri, Fevrî'nin mersiyesinde olduğu gibi birden çok kişinin ölümünü ihtiva eder. Şaire hanım, mesnevi nazım şekliyle kaleme aldığı bu iki şiirde kaybettiği yakınlarını yâd etmek istemiştir.

Tahassürnâme'de, Allah'a hamd edilerek söze başlanmıştır. Allah'ın lutfu ve ihsanına sınıır yoktur; her şeyi yoktan var etmiş, kainatın yaratıcısı olup eşsiz benzersizdir. İnsanların ve cinlerin ibadet etmekle vazifelendirilmesinden, Hz Âdem'in kul olarak yaratılmasından söz edilmiştir. Sözün devamında Hz Muhammed'in diğer kullar için şefaati olmasından bahsedilmiştir. Tahassürnâme'nin on birinci beytinde konuya giriş yapılarak; soyundan geldiği kimselerin hayırla yâd edilmesi için bu şiirin yazıldığı anlaşılmaktadır.

Hayır ile yâd eyleyem ensâbımı
Zikr ile şâd eyleyem ahbâbımı (Özdemir, 1996, s.257)

Âdile Sultan, Tahassürnâme'nin devam eden bölümünde babası Sultan Mahmud'u kısaca şu şekilde tanıtmaktadır: Babam Osmanlı'nın iftiharî 30. padişahı Sultan Mahmud Han, 1223'te şâh oldu, dîn ü devleti koruyup kolladı. 1255'te cennete yöneldi. Milletini ve çocuklarını yetim bıraktı. Çünkü o yüce makam sahibi padişah birçok evlât ile mutlu olmuştu.

Âdile Sultan, şâirâne bir ifade ile Sultan Mahmud'un çocuklarını gül bahçesindeki güllere, lâle, reyhan ve sümbüllere benzetmiştir. Lâkin bu evlâtların pek çoğu hayatta kalmamıştır. Bu tarihi gerçeği Âdile Sultan da ifade etmiştir.

Kimi ma'sûm kimi âkil kimi genç
Kimi gitdi kimi kaldı ehl-i renc (Özdemir, 1996, s.258)

Sultan Mahmud'un kaynaklarda belirtildiğine göre kırka yakın çocuğu olmuştur. II. Mahmud vefat ettiğinde altı evlâdı hayatta kalmıştır; Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz, Âdile, Sâliha, Atiyye, Hatice Sultanlar. Sultan Hanım, kardeşlerinin bir kısmının çok genç yaşta öldüğünü söylemektedir. Kimi gitti kimi eziyet ehlinin eline kaldı derken Abdülaziz Han'ın üzücü ölümüne işaret etmiş olmalıdır.

Tahassürnâme'de babasından sonra kız kardeşi Sâlihâ Sultan'ın ölümünden bahsetmiştir. Sâliha Sultan, (1811-1843) Osmanlı padişahı II. Mahmud'un Aşubcan Kadınefendi'den olma kızı ve Damat Gürcü Halil Rifat Paşa'nın ilk eşi. Eserin 11 beyitlik bölümünde Sâliha Sultan'ın iyi bir insan, kendisine iyi bir kardeş olduğundan bahsedilmiştir. Âdile Sultan, kardeşinin ölümüne kırk gün kala bazı sırlara vâkif olduğunu, Allah'ın ruhsatı ile çok sır söylediğini, bu âlemden gideceği vakti de bildirdiğini söylemiştir. Sâliha Sultan bir hayli kerâmet gösterdikten sonra ravza-ı Firdevs'e göç etmiştir.

Mihrimâh Sultan, şaire hanımın yâd ettiği ikinci kız kardeşidir. Annesi Hacı Hûşyâr Kadın'dır. Sultan Mahmud, Mihrimâh Sultan'ı Said Paşa ile evlendirmiş, bu düğün Mehmed Lebib Efendi'nin Sûrnâme-i Lebib isimli eserinde de anlatılmıştır. Kısa bir süre sonra Mihrimah Sultan hastalanmış, iki yıllık gelin iken vefat etmiştir. Babası Sultan Mahmud evlâdının ölümüne çok üzülmüştür. Âdile Sultan, Mihrimah Sultan'ın ölümü hakkında ilginç bir bilgi vermektedir.

Çünkü dermiş dâimâ ol verd-i ter
Hak bana göstermeye mevt-i peder

Ben kalıp da bu cihânda nideyim
Anama babama kurbân gideyim (Özdemir, 1996, s.261)

Klâsik şairler, mersiyelerin bir bölümünü üçüncü kişilerin dilinden yazmışlardır. Tahassürnâme'nin bu bölümü Âdile Sultan'ın, Mihrimah Sultan'ın annesinin ağzından yazmış olduğu altı beyitlik bölümden oluşmaktadır.

Diyerek hayfâ kerîmem Mihrimâh
Dahı yaşın yirmi sekiz iken âh

Ben gibi Hak etmesin bir mâderi
Koymasın sevgili evlâdan geri

Ben nasıl yanmam kızım Sultân'ıma
Kendi gitti kıydı ammâ cânıma (Özdemir, 1996, s.261)

Abdülmeccid Han Mihrimah Sultan'ın annesini teselli olması için hacca göndermiştir. Ablası Mihrimah Sultan'ın Âdile Sultan'ın hayatında özel bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Annesi Zernigâr kadın vefat ettiğinde, ablası onun başını okşayıp muhabbetle muamele edermiş. Âdile Sultan küçüklüğünü hatırlayıp, Mihrimah Sultan için hissetliklerini mersiyeinin bu bölümünde dile getirmiştir. Diğer kız kardeşlerinde olduğu gibi Mihrimah Sultan'ı genç bir hanıma yaraşır şekilde tasvir etmiştir.

Goncadan nâzik iken nâzik tenin
Kara toprak oldu âhir medfenin

Sen beni pek çok sevip okşar idin
Zer-nigâr'un yâdigârı der idin

Kardaşım idin benim hem mâderim
Çâresâzım dest-gîrim yâverim

Hükm-i Mevlâyı tecelli eyledim
Kalb-i mahzûnu teselli eyledim (Özdemir, 1996, s.262).

Atiyye Sultan, Âdile Sultan'ın üçüncü, Hatice Sultan ise dördüncü kız kardeşidir. Atiyye ve Hatice Sultanlar ay ve güneş gibi bir anneden doğarlar. Abdülmeccid Sultan, Atiyye Sultan'ı Fethi Paşa ile evlendirmiştir. Âdile Sultan'ın ifadesi ile Atiyye Sultan zevci ile bir vakit geçiremeden yeni gelin iken vefat etmiştir. Hatice Sultan ise henüz 16 yaşındayken vefat etmiştir. Cennette hurilerle gelin olacağını söylemiş ve bu dünyadan erkenden göçüp gitmiştir.

Der idi cennette rahat bulayım
Hûrilerle onda gelin olayım (Özdemir, 1996, s.263).

Hatice Sultan da ablası gibi dünyadan ayrılacağı vakti haber vermiş, zikir ve tevhitte bu dünyadan göçmüş, Hazret-i Mevlâ'ya kavuşmuştur.

Mersiyelerde soru sorma önemli bir anlatım üslubu olarak görülür. Tahassürnâme'nin bu bölümünde Âdile Sultan çok acılara katlandığının, yapacak bir şeyi olmadığını farkındadır. Soru sorma yoluyla ifade güçlendirilir. Şair yaşadığı acılarının hangisini şiirle vezne yerleştirerek söyleyebilir?

Âdile bî-çâre gayrı neylesin
Kangı derdin vezne koysun söylesin (Özdemir, 1996, s.264).

Hatice Sultan'ın vefatından kısa bir süre sonra Atiyye Sultan 27 yaşında iken vefat etmiştir. Âdile Sultan Atiyye Sultan ve Hatice Sultan'ın ölümünden de bahsetmiştir: “Bunlar iki nazlı fidan iken Gülşen-i mevâya gittiler. İki devletli sahâvetli, merhametli hem mürüvvetli... Bu dünya kime bâkî kalacaktır? Mevlâ ruhların şâdân ide”. Genç yaşta olduklarını ifade etmek için “fidan” ifadesini kullanması sade günlük konuşma dilini hatırlatır. Hanım Sultanların, merhametli, cömert ve lutûf sahibi kimseler olduğunu da belirtmiştir. Hatice ve Atiyye Sultanlar Me'vâ cennetine gitmişlerdir.

Âdile Sultan, çok küçükken kaybettiği annesini yâd etmeyi ihmal etmemiştir. Annesi Zernigâr Kadın'ın ahlâkı, huyu güzel; takvâ sahibi birisi olduğunu belirtmiştir.

Vâlidem sevgili canım Zer-nigâr
Hüs ü ahlâkı güzel takvâ-şiâr
Gİtdi dünyâdan beni koydu yetîm
Meskenin yâ Rabbi kıl dârü'n-Na'îm (Özdemir, 1996, s.265)

Âdile Sultan'ın annesi vefat ettikten sonra Sultan Mahmud'un kız kardeşi Esmâ Sultan onun bakımıyla ilgilenmiş, sonra da Sultan Mahmud'un zevcelerinden Hâce Nevfidan kadın kendi evlâdı gibi onunla ilgilenmiştir.

Kimseye çeşmim yaşın sildirmedi
Vâlidem olmadığın bildirmedi (Özdemir, 1996, s.266)

Nevfidan kadın bağına basıp onunla ilgilenince güzel günler yaşamaya başlamış, ancak kısa bir süre sonra babası Sultan Mahmud rahatsızlanmıştır. Hastalığı ilerleyip durumu günden güne kötüye gidince babası Âdile Sultan'ı Nevfidan kadına emanet etmiştir. Abdülmecid Han padişah olunca Nevfidan kadını Hacca yollamıştır. Hac vazifesini yerine getirdikten sonra on yedi sene daha yaşamıştır. Âkıbet sonunda o da vefat etmiştir. Hayırhah ve yardımsever bir hanımdır.

Âkıbet ol nev-fidân-ı bâğ-ı Adn
Geldi vakti oldu lahd-ı kabre defn (Özdemir, 1996, s.266)

Tahassürnâme'nin 100. beytinde “kalem”e seslenen şair, onunla dertleşir. Bu durum klâsik şairlerin başvurduğu anlatım tekniklerinden birisidir.

Eski derdim tazelandirdin kalem
Defter ü divâna sığmaz söylesem (Özdemir, 1996, s.267)

Klâsik Türk edebiyatında kaleme alınan mesnevilerde olduğu gibi Tahassürnâme'nin son üç beyti de dua bölümüdür. Yukarıda ismi zikredilenlerin ruhlarının şâd olması için dua edilmiştir.

Yâ İlâhi Fahr-i âlem aşkına
Sevdiğin ol zât-ı a'zam aşkına
Enbiyâ vü evliyânın aşkına
Asfiyâ vü etkîyânın aşkına
Cümlesinin rûhunu dilşâd kıl
Nûra gönder nârdan âzâd kıl (Özdemir, 1996, s.267)

5. “İftiraknâme”

İftirak; ayrılık, ayrılma, hicrân demektir. Türk edebiyatında Firaknâme- Fûrkatnâme adı altında ölen kimsenin ardından yazılmış şiirlere rastlanılmaktadır. Hatta bu manzumelerin ölen kimsenin ağzından yazılmış olması da tespit edilmiştir (Tavukçu, 2018, s.148). Âdile Sultan'ın İftiraknâme başlıklı şiirinde sanki bir dostuyla dertleşircesine duygu ve düşüncelerini ifade ettiği görülmektedir. Şair İftiraknâme'nin sonunda kaybettiklerinin ardından dua ederken kendisi için de sabır dilemektedir. Anne ve babasının kaybını anlatmakla söze başlayan şair, hayatı boyunca karşılaştığı zorlukları ve güzellikleri sırasıyla dile getirmiştir. Ağabeyi Abdülmecid Han tahta çıkıp onu evlendirdiğinde bu mutlu günlerin devam edeceğini düşünmüştür.

Geçdi eyyâmın ferâğ-ı hâtır ile bir zemân
Zann ederdim ol dem-i mes'ûdı bana câvidân (Özdemir, 1996, s.268)

Akabinde klâsik gelenekte görüldüğü üzere felek tersine döner ve birden hayatın akışı bozulur. Abdülmecid Han, ebedî âleme geç etmiştir. Âdile Sultan, ağabeyine olan muhabbetini burada bir kez daha tekrar etmiştir.

Aksine devr etdi sonra işbu çarh-ı bî-vefâ
Hazreti Abdülmecid Han eyledi azm-i bekâ
Çün bana olmuş idi hem şâh u hem yâr u nasîr
Hem birâder hem peder hem vâlîde hem destgîr (Özdemir, 1996, s.268)

Âdile Sultan, eşi Ali Paşa'yı kaybetmesini başka bir acı olarak dile getirmiştir. Kızı Hayriye Sultan ve Abdülaziz Han'a bu şiirde daha çok yer vermiştir. Her ikisi için de müstakil birer mersiye kaleme almasına rağmen onlara İftiraknâme'de tekrar yer vermiştir. Hayriye Sultan, gencecik yaşta kaybettiği evlâdıdır. Gözünün nuru evlâdı aynı zamanda arkadaşı, sırdaşı dostu, canından bir parçadır. Ansızın bir hastalığa yakalanmış, derman bulamamıştır. Kızının ince ruhunu cennet bahçesine doğru uçan bir bülbül olarak hayal etmiştir. Bu durum geride kalan annesi ile zevcini ayrılık ateşinde yakmıştır.

Nûr-ı çeşmimdi surûr-ı kalb-i virânım idi
 Hemdem ü yâr-i şefiküm sîned e cânım idi
 Hüsnu hulku veş cemil ü pek güzel idi kızım
 Hayra mâ'il merhametli bî-bedel idi kızım
 Âh kim ol nevcivân ü gül-fidânım nâ-gehân
 Uğradı bir derde asla bulmadı çâre amân
 Bülbül-i rûh-ı latîfi uçdı bâğ-ı cennete
 Mâder ile zevcini yandırdı nâr-ı firkate (Özdemir, 1996, s.269)

İşte bu kadar üzüntü çekmesine rağmen Âdile Sultan, bir acı daha yaşamıştır ki belki de kızının acısından sonra onu en çok üzen hadise, Abdülaziz Han'ın ölümüdür. Bu üzüntüyü “cefâ-yı çarh-ı gaddâr” (insafsız feleğin cefâsı, eziyeti) olarak tanımlamıştır. Kardeşi Abdülaziz Han; asrın padişahı, adaletli, merhametli ve lütuf sahibi bir hükümdardır. Abdülaziz Han'ın tahttan indirilmesini “Allah'ın takdiri saltanatı terk etti.” diyerek ifade etmiştir. Ansızın dünya mahşeri gibi bir hadise meydana gelir, kırmızı gonca gibi al kanlar içinde yere düşmüştür. Bu duruma yer gök ağlamıştır. Ehl-i beytini bu durum perişan etmiştir. Âdile Sultan bu hadise ile Kerbelâ vak'ası arasında ilgi kurmuştur.

Nâ-gehân bir hâl oldu mahşer-i dünyâ gibi
 Düşdü al kanlar içinde gonca-i hamrâ gibi (Özdemir, 1996, s.269)
 Mâtem etdi ağladı bu hâline arz u semâ
 Tutdu dünyâyı figân-ı hasretâ vü firkatâ
 Hânedânı mâderi evlâdı efgân eyledi
 Hâl-i ehl-i beytini bu gam perîşan eyledi
 Hak adâlet etdi gerçi düşmânı gördü cezâ
 Oldu ammâ ayn-ı ahvâl-i belâ-yı Kerbelâ (Özdemir, 1996, s.270)

İftiraknâme'nin son iki beyti dua bölümüdür. Âdile Sultan mersiyelerin sonunda, dua ifadesi bulunan beyitlerde kendisi için Allah'tan sabır istemiştir. Ölüm Allah'ın takdiridir, kul olarak yapılabilecek tek şey bu duruma tahammül etmektir. İslâm inancına göre ölüm sabredilmesi gereken bir durumdur. Tasavvufî anlayışta ise özlenen, arzu edilen bir şeydir. Tasavvufa ilgi duymasına rağmen ölüm hadisesi karşısında tasavvufî bir bakış açısına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. O merhumların kabrinin cennet bahçesi olmasını, Hz Muhammed'in şefaati etmesini dilemiştir.

Kabrin ol merhûmların bâğ-ı cinân eyle hemân
Her birinin dest-gîri ola hem Fahr-i cihân
Cennetü'l-Firdevs içre bunlar etdikçe safâ
Âdile mahzûna da sabr-ı cemîl eyle atâ (Özdemir, 1996, s.270)

6. “Târih-i İntikâl-i Hazret-i Eş-Şeyh Ali Kuddise Sırrahu”

Klâsik Türk edebiyatında mutasavvıf olan şairler, şeyhlerinin övgüleri için veya vefatından duydukları üzüntüyü dile getirmek için manzumeler kaleme almışlardır. Usûlî'nin şeyhi İbrahim Gülşenî için yazdığı mersiyyede büyük ölçüde şeyhinin övgüsü ile onun kayıbindan doğan üzüntü dile getirilmiştir (İsen, 2012, s.237). Âdile Sultan, Nakşibendî şeyhi Ali Efendi'ye intisap etmişti. Sultan gönülden bağlı olduğu Şeyhi Ali Efendi için medhiye yazmış; ölümüne de tarih manzumesi kaleme almıştır. Âdile Sultan, “Târih-i İntikâl-i Hazret-i Eş-Şeyh Ali Kuddise Sırrahu” başlıklı manzumesine “hayf” nidâsıyla başlamıştır.

Hayf azîzim mürşidim eş-şeyh Aliyyü'l-evliyâ
Göçdü gülzâr-ı naîmi eyledi mevâ vü câ
Özge bir hâldir bu vak'a benzemez bir hâle kim
Firkat ile çekdim âh u nâle-i vâ-hasretâ (Özdemir, 1996, s.278)

Tasavvufî düşüncede ölüm aslında arzu edilen bir durumdur. Bezm-i Elest'te bir başka ifadeyle ruhlar âleminde Yaratana birlikte olan ruh, bu âleme geldiğinde kendisini gurbette hisseder. Ölüm halinde beden kalıbından ayrılıp ruhlar âlemine dönecek ve ilâhî sevgiliye kavuşacaktır. Mutasavvıf için ölüm, gelip geçici dünya hayatından kurtulacağı için arzu edilen bir durumdur. Teoride bu bilgiye sahip olan şairler uygulama noktasında farklı davranmışlardır. Şairler İslâmiyet'in ve tasavvufun tesiri ile ölüm ve ölen kimse hakkında düşüncelerini ifade ederken ölümü arzu edilen bir hadise olarak tasvir etmemişlerdir. Söz konusu ölen kimse yakını (şeyhi) ise onun ölümüne sevinmek yerine üzüntüsünü ve acısını ifade eden söyleyişlere rastlamak mümkündür (İsen, 2012, s.234). Âdile Sultan da kendisi için şeyhini kaybetmenin bambaşka bir hâl olduğunu ifade etmiştir. Ayrılığın acısıyla ve hasretle âh çekmiştir.

Özge bir hâldir bu vak'a benzemez bir hâle kim
Firkat ile çekdim âh u nâle-i vâ hasretâ (Özdemir, 1996, s.278)

Âdile Sultan, Şeyhi için yazmış olduğu tarih manzumesinin devamında şeyhinin övgüsüne yer vermiştir. Şeyh Ali Efendi'nin etrafında bulunanları irşad ettiğini belirtmiştir.

Cism-i pür-envârı şems-i evc-i irşâd idi tâm
Sırr-ı Zikrullah ile memlû dil idi dâimâ
Her kelâmı neş'e-endâz-ı dil-i bîmâr olup
Hâk-i pâyin şerefi bir başka rif'atdi bana (Özdemir, 1996, s.279)

Âdile Sultan'ın intisap ettiği şeyhi Nakşibendi şeyhi Ali Efendi Bâlâ Tekkesi şeyhidir. Sultan, Bâlâ Camii ve Tekkesinin onarılmasını sağlamış, bu vesileyle Şeyhini memnun etmiştir. Şeyhinin ölümü için yazdığı manzumenin sonunda, şair şeyhinin ruhunun da sâdık bir mürit olarak kendisinden hoşnut olacağını ümit etmiştir. Bu ifade Âdile Sultan'ın bize ölümden sonra da Şeyhi ile aralarındaki manevî bağın süreceğine inandığını göstermektedir.

Kadri âlî mürşidi ancak bilir sâdık mürid
Oldu ancak bülbül-i gülzâr-ı cennet mutlaka
Çün mürid-i sâdıktan rûhu hoşnûd olacak
Âdile kesme ümidin himmeti bâkî sana (Özdemir, 1996, s.279)

İslâmiyet öncesi Türk edebiyatında “sagu” ile başlayan mersiye ve ağıt yazma geleneği edebiyatımızda günümüze kadar devam etmiştir. Tanzimat'tan sonra değişen insan ve zihniyetle birlikte ölüme bakış açısı da değişmiştir. Batının tesiriyle ölüm hadisesi sorgulanmaya başlanmıştır. Tanzimat sonrası Türk edebiyatında mersiyelerden meydana gelen eserler de yayınlanmıştır. Klâsik Türk edebiyatında şair, mersiyeyi kaleme alırken kendi duygularının yanı sıra, geleneğin kendisine sunduğu imkânlarla ölen kişiden ve onun kahramanlıklarından bahsetmiştir. Ölüm hadisesi karşısında insanoğlunun çaresizliğini dile getirmiştir (İsen, 1994, s.11).

Âdile Sultan klâsik devrin son temsilcileri arasında yer alan bir şair olduğu için, mersiyeleri şekil ve muhteva itibariyle geleneğe tamamen uygun olmasa da genel çerçevede bir uygunluk söz konusudur. Özellikle mersiyelerde kaside nazım şekli tercih edilirken Âdile Sultan, farklı nazım şekillerini kullanmıştır. Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek* isimli eserinde XVIII. yüzyıldan itibaren mersiyelerin sayılarında azalma olduğunu hatta mersiyelerin hacim olarak küçülmeye başladığını ifade etmiştir. İsen, Âdile Sultan'ın mersiyelerini kaleme aldığı XIX. yüzyılda Leylâ Hanım, Şeref Hanım, Yenişehirli Avnî ve Semih isimli şairleri klâsik mersiyenin temsilcileri olarak tespit etmiştir (İsen, 1994, s.11). Âdile Sultan, kendisiyle aynı devirde eser veren şairlere göre nispeten geri plânda kalmış olmalıdır. Şiirlerinde sade bir dil kullanan şairin, yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere sanatlî ve ağdalı bir üslûbu yoktur. Ancak samimi ifadelerle duygularını dile getirmesi önemlidir. Bazı şiirlerinde halk şiirine yaklaşan bir tarzı vardır, bu da yaşadığı devirde günlük konuşma dili hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

SONUÇ

Edebi eserler, her ne kadar estetik bir gaye ile kaleme alınsalar da insanı ilgilendiren her türlü mevzuyu ihtiva ederler. Hayatın bir parçası olan ölüm edebi eserlere konu olmuştur. Mersiyeler dışında ölen kimseler için düşürülmüş tarihler, mezar taşlarındaki estetik ve manzumeler insanımızın ölüme bakış açısını göstermiş olması bakımından dikkate değerdir.

Klâsik Türk edebiyatında mersiye şairi sadece ölen kimseyle ilgilidir. İslâmiyet'in tesiri ile felsefî olarak ölüm hadisesi sorgulanmaz. İnsan dünyaya gelir, ömrünü tamamladıktan sonra ebedî âleme geç eder. Şairler ise ölen kimsenin ardından duyulan üzüntüyü, etkileyici

ifadelerle okuyucuya hissettirmeye çalışmışlardır. Âdile Sultan'ın şiirlerinde ölen yakınları cennete gitmiştir, hatta cennete uçmak ifadesini kullanmıştır. Cennet, sözlüklerde inançlı kimselerin öldükten sonra Allah tarafından gönderilecekleri ve sonsuza kadar yaşayacakları yer olarak tanımlanır. Tasavvufî inanişâ göre cennetin de içinde bazı bölümleri vardır. Âdile Sultan da şiirlerinde yakınlarının ölümünden sonra bu cennet isimlerinden birini zikrederek oraya gideceklerini söylemiştir: “Gülşen-i Me’vâ, gülzâr-ı naîm, cennetü’l- Firdevs, ravza-i Firdevs, bâğ-ı cennet, bâğ-ı cinân, gülzâr-ı cennet”. Türk toplumunda kaybedilen yakınlarla ahirette kavuşmayı dilemek âdeti vardır. Kocası Mehmed Ali Paşa için yazdığı mersiyede ahirette beraber olmayı dilemiştir.

Klâsik şiirde ölüme bakış açısı İslâmî düşünceye uygun bir şekildedir. Mutasavvıflarda görülen ölüme duyulan arzu, ruhun bedenden ayrılarak ruhlar âlemine dönmesi düşüncesi divan şiirinde pek görülmez. Bir başka ifadeyle ölüm Mevlânâ’da olduğu gibi arzu edilen bir hadise olmamıştır. Ölümü kabulleniş söz konusudur. Ancak zamânen, devirden ve felekten şikâyet etmek sûretiyle hisler dile getirilmiştir. Âdile Sultan da ölümü konu ettiği bütün şiirlerinde söze “ölüm Allah’ın takdiri”, “Allah’ın emri” ve buna benzer ifadelerle başlamıştır. Ölen yakınları için Hz. Muhammed’den şefaât dileyen şairin, manzumelerin devam eden bölümlerinde ise felekten ve zamânen şikâyet ettiği görülmüştür. Bâlâ Şeyhi Ali Efendi için yazılan mersiyede de geleneğe uygun bir biçimde şeyhinin ölümünün şaire tarif edilemez bir üzüntü yaşattığı dile getirilmiştir.

Âdile Sultan bir kadın şair olarak ölüm karşısındaki hislerini dillendirmiştir. Ölen kimseler genç olduğu takdirde mersiyelerin dili ve yapılan benzetmeler de daha etkileyici bir hâl almaktadır. Sultan, kardeşleri Hatice ve Atiyye Sultanların gençliklerini vurgulamak için “iki nâzende fidan” benzetmesi yapmıştır. Âdile Sultan’ın kızı Hayriye Sultan ve şehzâde M. Celâleddin Efendi için yazmış olduğu mersiyelerin, daha etkileyici ifadeler ihtiva ettiği görülmüştür. Özellikle Hayriye Sultan için yazılan mersiye bir kadın şair olarak evlâdını kaybeden bir annenin duygularını ifade etmesi bakımından önemlidir. Klâsik şairlerin mersiyelerindeki üslûp yakınlarını kaybettiklerinde değişmektedir. Âdile Sultan divanında âhirete intikal eden aile efradını üzüntüyle hatırlamakla beraber Hayriye Sultan’a yazdığı mersiye önem arz etmektedir.

Sultan II. Mahmud’un kızı olan Âdile Sultan, Osmanlı sarayında hayata gözlerini açmış; giyimi, kuşamı, yaşayışıyla çevresindekilere örnek olmuş saraylı bir hanımdır. Klâsik şairlerin pek çoğunda olduğu gibi Âdile Sultan bir insan olarak ölüm karşısındaki üzüntüsünü ve acizliğini dile getirmiştir. Saraya mensup bir kadın şair olarak duygularını Divan’ında samimi bir üslûpla dillendirmesi, tarihî bilinen hadiseleri yaşayan bir kişi olarak ifade etmesi araştırmacılar için dikkat çekici olmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Azamat, N. (1988). Âdile Sultan maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C.1, s.382-383), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Batıslam, H. D. (2016). Mesîhî Divanı'nda ölüm. *Divan şiirinin benzetme ve hayâl dünyasından* içinde (121-136), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Genç, F. G. (2018). Kısa bir ömür süren: Şehzâde Mahmûd Celâleddin Efendi (1862-1888). XVII Türk Tarih Kongresi Ankara:15-17 Eylül 2014 Kongreye Sunulan Bildiriler IV. Cilt- III. Kısım Osmanlı Tarihi içinde (s.903-913), Ankara: Atarürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İsen, M. (1994). *Acıyı bal eylemek klâsik Türk edebiyatında mersiye*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M. (2012). *Dile duran ölüm klâsik Türk edebiyatında mersiyeler*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Mazdak, F. (2000). Sultan II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan, İstanbul: Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı Yayınları.
- Kolay, A. (2017). Hayırsever, dindar, nazik ve şâire bir padişah kızı: Âdile Sultan. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(2), s.1-33.
- Küçük, C. (1988). Abdülaziz maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (s.179-185), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özdemir, H. (1996) (Haz.), *Âdile Sultan divanı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Özgişi, T. (2013). "Osmanlı'da Bir Kadın Eğitim Gönüllüsü: Âdile Sultan", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6(26), 463-469.
- https://www.academia.edu/3346235/OSMANLI_DA_BİR_KADIN_EĞİTİM_GÖNÜLLÜSÜ_ADİLE_SULTAN,28.10.2019

